

УДК 94(477)

Роман Пуйда

ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО (1935–1939 РР.) У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті йдеться про парламентську діяльність Українського національно-демократичного об'єднання в працях українських дослідників у період незалежності України.

Ключові слова: Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), дослідження, праці, вчені, політика, діяльність.

Після відновлення незалежності України та, відповідно, зміни методологічної основи гуманітарних наук, дослідження політичної історії Західної України постало на якісно вищій рівень. Серед істориків зросло зацікавлення історією парламентаризму, діяльністю діячів українського національно-визвольного руху. Зняття ідеологічних обмежень, відкриття доступу до архівних матеріалів дозволили розширити спектр досліджуваних проблем.

Уже на "зорі незалежності" з'явилася перша синтетична праця, присвячена парламентській діяльності українських політичних партій у сеймі і сенаті Польщі. У дисертації О. Зайцева "Парламентська діяльність політичних партій на Західній Україні 1922–1939 рр." [1] переосмислено здобутки українських парламентаріїв, охарактеризовано особливості виборчих кампаній, визначено питання, що найчастіше порушувалися українськими депутатами і сенаторами у вищому законодавчому органі Польщі. Окремі аспекти проблеми висвітлені в інших розвідках дослідника.

Автор зауважував, що, на зміну політики провідної західноукраїнської партії у напрямі нормалізації вплинуло декілька чинників: поступова ліквідація демократичного парламентарного устрою в Польщі, що звела нанівець можливість ефективної легальної опозиції; антиукраїнський терор в СРСР (особливо Голодомор 1932–1933 рр.), який поховав надії на еволюцію УСРР в напрямі національної державності; тиск з боку українського кооперативного руху, що потребував політичної стабільності для успішного господарювання.

О. Зайцев переконливо довів, що на рішення УНДО взяти участь у виборах 1935 р. вплинуло переконання, що у випадку бойкоту виборів і втрати парламентарної репрезентації партії важко буде претендувати на роль єдиного представника українського населення. Для частини керівництва УНДО це було логічне завершення процесу переходу до "реальної" політики, що почався після пацифікації 1930 р.

Проаналізувавши результати парламентської діяльності Волинського українського об'єднання (ВУО) та Української парламентської репрезентації (УПР) у 1935–1939 рр., О. Зайцев констатував безрезультатність нормалізації для українців Східної Галичини. "Навіть ті постулати, на які погодився уряд, нерідко не втілювалися в життя, – зауважував дослідник, – Не виконувалися рішення щодо впровадження терміну "український", двомовності написів, не створено кафедру української літератури у Львівському університеті. Натомість уряд проводив політику, що суперечила нормалізаційному курсові. За принципом "поділяй і владарюй" влада намагалася розділити українців на волиняків, галичан, гуцулів та ін. Особливих зусиль докладали, щоб відгородити Лемківщину від Галичини, не допустити "українізації" лемків.

У кандидатських дисертаціях Р. Давидюк [2], О. Кондратюка [3], О. Гаврилівка [4] і докторській М. Кугутяка [5], що побачили світ упродовж 1990-х рр. у контексті досліджуваних проблем значну частину матеріалу присвячено суспільно-політичним процесам на західноукраїнських землях угодних 1935–1939 рр. Зокрема, охарактеризовано взаємини репрезентації ВУО і УПР у польському парламенті в окреслений період, спроби вирішення аграрного питання зусиллями українських парламентарів, а також боротьбу із польською колонізацією і осадництвом.

Принагідно відзначимо, що парламентська праця УНДО фрагментарно охарактеризована в узагальнюючих дослідженнях, серед яких заслуговують на увагу праці Я. Грицака "Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст." [6], І. Васюти "Політична історія Західної України (1918–1939)" [7], М. Кугутяка "Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-політичного руху XIX ст. – 1939 р.", С. Кульчицького "Україна між двома війнами (1921–1939 рр.)", а також Л. Зашкільняка й М. Крикуна та Л. Алексієвець [8]. Історіографія досліджуваної проблеми частково відображена у праці В. Футали "Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939)" [9].

Зокрема, С. Кульчицький вважав УНДО у 1925–1939 рр. провідною політичною силою українців у Польській державі. Незважаючи на зміни тактики, націонал-демократи, за його переконанням, залишали незмінними основні цілі: утвердження державних прав українського народу, забезпечення його права жити власним життям, не підпорядковуючись наказам із Варшави чи Москви, Бухареста чи Праги. Автор констатував, що від нормалізації українсько-польських відносин виграли обидві сторони, але "доброї волі національних лідерів для успіху справи було замало". Науковець вкотре підкреслив деструктивну роль місцевих польських політиків, які під гаслами "зміцнення польськості на кресах" вели себе на українських землях як завойовники.

Л. Зашкільняк одним із перших в українській історіографії опублікував значну кількість досліджень [10, с. 855–862], присвячених проблемі польсько-українського порозуміння у другій половині 1930-х рр. Дослідник констатував, що тісніші співпраці українців з польським урядом перешкодили насамперед психологічні обставини: "Міцні усталені стереотипи щодо прав Польщі на західноукраїнські землі у польському середовищі і не менш поширені уявлення про споконвічне історичне право українців на них зводили шанси досягнення розумного компромісу між обома сторонами до мінімуму, хоча й не виключали такого".

У цей же період опубліковано низку розвідок цієї ж тематики М. Кучерепа. Автор у теоретичному аспекті спробував знайти можливі шляхи розв'язання української проблеми в Польщі. "Методи національно-визвольної боротьби диктували офіційні власті, – констатував дослідник, – а тому українці використовували всі можливі засоби боротьби за своє визволення – від збройних до парламентських. З іншої сторони – політична роз'єднаність українців не завжди сприяла успішному веденню цієї боротьби" [11, с. 16–22]. Дослідник відзначив, що у 1939 р. УНДО і УПР ще були впливовими чинниками суспільно-політичного життя, з якими мусів рахувався польський уряд. Однак якщо націоналізм перебував на піднесенні, то національна демократія – занепадала.

С. Макарчук зауважував, що спроби українців налагодити конструктивне співробітництво з польською владою не могли бути успішними, оскільки "уряд не був зацікавлений в успіху українських починань на будь-якій ниві, не використовував їх з метою досягнення загального польсько-українського порозуміння" [12, с. 6–20].

Суспільно-політичні процеси у Західній Україні наприкінці 1930-х рр. проаналізовані у низці досліджень М. Швагуляка [13, с. 207–248]. Інший український дослідник – В. Голубко, у своїх працях аналізував польсько-українські відносини, починаючи з Варшавського договору 1920 р. та його наслідків. Зокрема він досліджував польську громадську думку Галичини щодо ставлення до нормалізації польсько-українських відносин одразу ж після закінчення Першої світової війни.

Б. Хруслов [14, с. 158–168] зауважив, що створення УПР у 1928 р. відкрило для УНДО новий етап політичної діяльності. Заява Д. Левицького в польському сеймі 29 березня 1928 року, як і виступи інших членів УПР, свідчили, що її діяльність має не локальний, галицький, а всеукраїнський характер. УПР своєю активною діяльністю в польському парламенті охоплювала цілісність української національної проблеми з позиції всеукраїнських державних інтересів, показувала, що українське питання є проблемою міжнародного характеру.

Науковець, як і значна кількість українських дослідників, також покладав відповідальність на польську сторону за крах політики нормалізації. "Таким чином, на кінець 1937 року політика "нормалізації" УНДО виявляла ознаки повного провалу, – констатував Б. Хруслов, – Замість налагодження польсько-українських стосунків, покращення умов життя, західноукраїнське суспільство зазнало нового наступу польських властей на всі грані суспільної діяльності. У боротьбі проти "нормалізації" об'єдналися місцеве польське суспільство і органи влади. Як і всі попередні спроби польсько-українських порозумінь (1919, 1923 років), "нормалізація" 1935 року спричинила ослаблення українства, розкол його політичного табору, внутріпартійне протиборство і деконсолідацію суспільства. З вини Польщі зазнала краху політична концепція УНДО – орієнтації на Польщу через "нормалізацію" польсько-українських стосунків" [14, с. 158–168].

Ідейно-політична еволюція УНДО, спричинена політикою нормалізації, висвітлена у статтях та монографії В. Комара [15, с. 120–128]. Ця ж проблема досліджується у монографії І. Соляра "Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939)". Науковець виокремив місце УПР, як єдиного легального представника українців у Другій Речі Посполитій в 1935 – 1939 рр. Дослідник з'ясував позицію Української соціал-радикальної партії (УСРП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП) щодо нормалізаційної політики УНДО. Автор підкреслив, що наприкінці 1930-х рр. "УНДО усвідомило загрозу повного відсунення українського чинника не лише від впливу на внутрішню і зовнішню політику Польської держави, а й на українське організоване життя в Галичині".

І. Дробот [16, с. 286–297] та Я. Цецик [17, с. 104–114] проаналізували діяльність українських націонал-демократів у 1920–1930-х рр. Останній, зокрема, аналізуючи діяльність УНДО на Волині, не оминув увагою парламентську діяльність націонал-демократів у другій половині 1930-х рр. Дослідник відзначав, що В. Мудрий, обґрунтовуючи доцільність укладення нормалізаційної угоди, переконував, що її реалізація сприятиме створенню "на західноукраїнських землях Піємонті для потреб усього українства", а "реальна політика" започатковувалась УНДО "з уваги на великі історичні завдання українства в боротьбі за реставрацію української державности". Натомість Д. Левицький розкритикував угоду за те, що вона виключила з орбіти "українського питання у Польщі Волинь, Полісся, Холмщину" і, таким чином, санкціонувала Сокальський кордон. Дослідник відзначив, що прибічники "реальної політики", до числа яких входили й новообрані послі і котрі на той час складали більшість у керівництві партії, вислухавши критичну оцінку "реальної політики", прийняли відставку Д. Левицького з посади голови УНДО. Головою партії обрано В. Мудрого, який отримав посаду віце-маршала сейму.

К. Федевич у дослідженні "Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави 1920–1930 рр.)" [18] намагався спростувати міф про історію польсько-українських стосунків у Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст., як історію конфлікту. На його переконання конфлікт, протистояння і національне насильство були, але складали лише незначну частку від повсякденності мирного співіснування та інтеграції. Автор досліджує інтеграцію як двосторонній процес, проте, на нашу думку, у міжвоєнний період ХХ ст. можна говорити тільки про політику польської держави щодо інтеграції Західної України чи Східної Галичини.

Не поділяємо також тезу автора про польсько-український союз 1935 р. Не науковим видається висновок про те, що "процеси державної асиміляції галицьких українців і успішний досвід польсько-українського політичного союзу 1930-ті рр. безумовно допомогли зробити менш інтенсивним активне збройне польсько-українське протистояння у Східній Галичині під час Другої світової війни". Важко також погодитися з певними назвами підрозділів даної монографії ("Екстремізм українського радикального підпілля і інтеграція до Польщі членів УВО та ОУН-УВО", "Приєднання більшості українського національного руху Східної Галичини до правлячого табору Польщі 1935 – 1938 рр."). На переконання К. Федевича, державна адміністрація Польщі пішла на зустріч побажанням української сторони лише після здобуття від УНДО і греко-католицької церкви допомоги у проведенні виборів у Східній Галичині і офіційних заяв українського парламентського представництва про приєднання до урядового табору.

Не витримує також критики один із висновків дослідника про те, що висока результативність польсько-українського політичного союзу 1935 р. стала "одним із основних джерел нового зростання напруги у польсько-українських відносинах у Галичині. Український національний рух досить швидко засвоїв нові можливості, що виникли в результаті поступок польського боку і почав піднімати питання про нові кроки у цьому напрямку, тоді як державна адміністрація у 1935–1936 рр. пішла на максимальні для себе поступки і не була готова на щось більше". Не достатньо доказовим є висновок дослідника про підтримку політики нормалізації УНДО "багатьма українськими соціалістами".

І. Федик проаналізував витоки угодовства у парламентському та позапарламентському дискурсах, роль нормалізації польсько-українських відносин 1935 р. на процес згуртування українського суспільства наприкінці 1930-х рр. Ю. Шаповал у монографії "Діло" (1880–1939 рр.). Поступ української суспільної думки" зосередив увагу на широкому колі проблем, які порушувалися на сторінках провідного українського часопису Галичини. Оскільки діяльність УПР була чи не однією з провідних і найболючіших тем цього періодичного видання, автор охарактеризував найбільш резонансні публіцистичні статті, присвячені діяльності УПР у вищому законодавчому органі Польщі.

Взаємини УНДО та УСРП у парламенті Польщі 1930–1935 рр. ілюструють розвідки Б. Мішук та О. Боднар. Основні напрями парламентської праці УНДО у 1930–1935 рр. висвітлено у низці розвідок та кандидатській дисертації О. Потіхи [19, с. 16–18]. Дослідниками Л. Шептицькою, О. Швед, Я. Комарницьким, М. Дядук охарактеризовано парламентську роботу провідних діячів УНДО – С. Барана, С. Витвицького, В. Мудрого та М. Рудницької.

Зокрема, Я. Комарницький зауважив, що в умовах кризи нормалізації лідери УНДО і УПР почали шукати порозуміння з правлячим табором, однак надії на можливість досягти взаємовигідної угоди з урядом розвіяв візит В. Мудрого і В. Целевича до прем'єр-міністра Ф. Славоя-Складковського 25 травня 1939 р. "Атмосфера переговорів була прохолодною, а всю відповідальність за загострення польсько-українських взаємин глава уряду поклав на українську громадськість", – констатував дослідник. У підсумку провал політики нормалізації призвів до мінімізації впливу УНДО та інших легальних партій, розчарування в парламентаризмі. Це

штовхало українців до більш радикальних засобів боротьби, спричинило зростання популярності ОУН напередодні Другої світової війни.

Дослідник зауважив, що зацікавлення громадськістю діяльністю УПР виникло у період, коли сейм розглядав законопроект націонал-демократів про "Проект конституційного закону Галицько-Волинської землі". Власне згідно з законопроектом, передбачалося надати територіальну автономію західноукраїнським землям (без західних повітів Львівського воєводства), створити автономний уряд і сейм, територіальні збройні сили, забезпечити рівноправність польської й української мов у державних установах. "І хоча законопроект не був прийнятий, вчинок УПР разом з промовою В. Мудрого викликав значне зацікавлення в українському громадянстві та широкий відгомін як у Польщі, так і за кордоном", – констатував Я. Комарницький [20, с. 74–83].

Автор переконує, що чотири роки на посадах голови УНДО і УПР, віце-маршалка сейму були наповнені важкою працею: інтерпеляції (запити), звернення, скарги, особисті зустрічі з представниками польського уряду, промови, конференції, закордонні подорожі, часом головування на пленарних засіданнях сейму. Парламентська діяльність В. Мудрого відіграла важливу роль у пропаганді ідеї державної самостійності України, у протистоянні політиці асиміляції та захисту прав українців (не тільки Східної Галичини, але й у радянській Україні), у збереженні традицій багатопартійної демократії, формуванні громадянського суспільства.

Вплив УСДП на розвиток українського національного руху у Другій Речі Посполитій відображено у численних розвідках [21] відомого дослідника соціал-демократичного руху І. Райківського. Зокрема з'ясовано ставлення УСДП до нормалізаційної політики УНДО та УПР. Науковець на ґрунтовному джерельному матеріалі виділив оцінки лідерів УСДП виборчих кампаній 1935 і 1938 рр., відповіді на запитання анкети "Діла" у 1937 р. В. Старосольського щодо перших результатів нормалізаційної політики українських націонал-демократів.

Згадані праці сучасної української історіографії далеко не вичерпують переліку публікацій, які стосуються різноманітних аспектів досліджуваної теми. Водночас констатуємо значні напрацювання польських науковців, до пріоритетів яких можна віднести й вивчення діяльності УПР. В. Футала зауважував, що у дослідженнях польських вчених фаховий підхід до предмета дослідження інколи чергується із сумнівними висновками. Зокрема З. Запоровський, об'єктивно оцінивши національну програму УНДО й ВУО, зазначає: їх принципова мета не могла бути реалізована через те, що "територіальна автономія спричинила би дезорганізацію держави". В іншій публікації дослідник безапеляційно стверджує, що "демократичний устрій" Речі Посполитої відіграв вирішальну роль у справі остаточного формування національної свідомості українців.

Глибоке осмислення партійної діяльності УНДО у 1935–1939 рр. актуальне не тільки з наукової, але й суспільно-політичної точки зору. Проблема уже понад півстоліття привертає увагу науковців та широкого загалу, що привело до появи різноманітної за жанром літератури. Наявні праці можна умовно поділити на три періоди: 1) праці сучасників подій; 2) дослідження радянських та діаспорних науковців; 3) доробок сучасних істориків України та Польщі.

Список використаних джерел

1. Зайцев О. Парламентська діяльність політичних партій на Західній Україні 1922–1939 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 "всесвітня історія" / О. Зайцев. – Львів, 1994. – 16 с.
2. Давидюк Р. Історія виникнення і діяльності Волинського Українського Об'єднання (1931–1939 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Р. Давидюк. – Львів, 1998. – 17 с.
3. Кондратюк О. Аграрне питання в програмах та діяльності українських політичних партій Західної України 1919–1939 рр. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "історія України" / О. Кондратюк – Львів, 1997. – 26 с.
4. Гаврилів І. Діяльність українських політичних партій та організацій Західної України в умовах польського окупаційного режиму (1921–1939 рр.) (військово-політичний аспект). автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22 "військова історія" / І. Гаврилів. – Львів, 1996. – 24 с.
5. Кугутяк М. Національно-політичний рух у Галичині в 1890 – 1939 роках.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.05 "етнологія" / М. Кугутяк. – Київ, 1996. – 47 с.
6. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. / Ярослав Грицак. – Київ, 2000. – 360 с.
7. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / Іван Васюта. – Львів, 2006. – 335 с.
8. Алексієвець Л. Новітня історія Польщі (1918–1939) / Леся Алексієвець. – Київ–Тернопіль: Астон, 2002. – 320 с.
9. Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) / Василь Футала. – Львів–Дрогобич, 2010. – 456 с.
10. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Леонід Зашкільняк // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / [відп. редактор М. Крикун, заст. відп. редактора О. Серета. – Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 855–862.
11. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / Микола Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання: матеріали II міжнар. семінару істориків ["Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках"], (Варшава, 22–24 травня 1997). – Варшава: Світовий

союз воїнів Армії Крайової. Об'єднання українців у Польщі, 1998. – С. 16–22. 12. Макарчук С. Міжнародні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року / Степан Макарчук // 1939 рік в історичній долі України і українців: матеріали міжнар. наук. конфер., (Львів, 23–24 вересня 1999 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 6–20. 13. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (3 історії Контактного Комітету 1937–1939 роки) / Михайло Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. / [ред. Олег Купчинський]. – Львів, 1994. – Т. ССХХVІІІ. – С. 207–248. – (Праці історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові). 14. Хруслов Б. Українське національно-демократичне об'єднання: політика нормалізації польсько-українських стосунків (1935–1937 рр.) / Борис Хруслов // Наукові записки ХХХV: зб. наук. статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 1999. – С. 158–168. 15. Комар В. "Українське питання" в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) / Володимир Комар // Український історичний журнал / [гол. ред. Валерій Смолій]. – Київ: Наукова думка, 2001. – № 5 (440). – вересень – жовтень. – С. 120–128. 16. Дробот І. Державницька діяльність Українського національно-демократичного об'єднання (20–30-ті роки ХХ ст.) / І. Дробот // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип.8. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 286–297. 17. Цецик Я. Діяльність УНДО на Волині в контексті зміни політичної стратегії (друга половина 1935–1939 рр.) / Я. Цецик // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 12. – Рівне, 2008. – С. 104–113. 18. Федевич К. Интеграция галицийских украинцев в польское государство в 1920–1930-е гг.: автореф. диссерт. на соис. науч. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.03 "историософия" / К. Федевич. – Москва, 2005. – 23 с. 19. Потіха О. Особливості безкомпромісного протистояння ОУН та УНДО (1930–1935) / Оксана Потіха // Історія. Філософія. Релігієзнавство. Науковий журнал. – Вип. 9. – Київ, 2010. – С.16–18. 20. Райківський І. Національна ідея в діяльності української соціал-демократії у Другій Речі Посполитій / Ігор Райківський // Людина і політика. – 2002. – № 5 (вересень-жовтень). – С. 74–83.

Роман Пуйда

ПАРЛАМЕНТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНДО (1935–1939 ГГ.) В ТРУДАХ СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

В статье идет речь о парламентской деятельности Украинского национально-демократического объединения в трудах украинских исследователей у период независимости Украины.

Ключевые слова: украинское национально-демократическое объединение (УНДО), исследование, труды, ученые, политика, деятельность.

Roman Puyda

PARLIAMENTARY ACTIVITY OF UNDO (1935–1939) IN LABOURS OF MODERN UKRAINIAN RESEARCHERS

Speech goes in the article about parliamentary activity of the Ukrainian nacional'no-demokratichnoho association in labours of the Ukrainian researchers in a period independence of Ukraine.

Key words: Ukrainian nacional'no-demokratichne association (UNDO), research, labours, scientists, policy, activity.